MOHORJEV KOLEDAR 2027

1851

PREGLEDNI KOLEDARČEK ZA LETO 2028

	JANUAR	FEBRUAR	MAREC
N	**2 9 16 23 30**	**6 13 20 27**	**5 12 19 26**
P	3 10 17 24 31	7 14 21 28	6 13 20 27
T	4 11 18 25	1 **8** 15 22 29	7 14 21 28
S	5 12 19 26	2 9 16 23	1 8 15 22 29
Č	6 13 20 27	3 10 17 24	2 9 16 23 30
P	7 14 21 28	4 11 18 25	3 10 17 24 31
S	**1** 8 15 22 29	5 12 19 26	4 11 18 25

	APRIL	MAJ	JUNIJ
N	**2 9 16 23 30**	**7 14 21 28**	**4 11 18 25**
P	3 10 **17** 24	**1** 8 15 22 29	5 12 19 26
T	4 11 18 25	**2** 9 16 23 30	6 13 20 27
S	5 12 19 26	3 10 17 24 31	7 14 21 28
Č	6 13 20 **27**	4 11 18 25	1 8 15 22 29
P	7 14 21 28	5 12 19 26	2 9 16 23 30
S	1 8 15 22 29	6 13 20 27	3 10 17 24

	JULIJ	AVGUST	SEPTEMBER
N	**2 9 16 23 30**	**6 13 20 27**	**3 10 17 24**
P	3 10 17 24 31	7 14 21 28	4 11 18 25
T	4 11 18 25	1 8 **15** 22 29	5 12 19 26
S	5 12 19 26	2 9 16 23 30	6 13 20 27
Č	6 13 20 27	3 10 17 24 31	7 14 21 28
P	7 14 21 28	4 11 18 25	1 8 15 22 29
S	1 8 15 22 29	5 12 19 26	2 9 16 23 30

	OKTOBER	NOVEMBER	DECEMBER
N	**1 8 15 22 29**	**5 12 19 26**	**3 10 17 24 31**
P	2 9 16 23 30	6 13 20 27	4 11 18 **25**
T	3 10 17 24 **31**	7 14 21 28	5 12 19 **26**
S	4 11 18 25	**1** 8 15 22 29	6 13 20 27
Č	5 12 19 26	2 9 16 23 30	7 14 21 28
P	6 13 20 27	3 10 17 24	1 8 15 22 29
S	14 21 28	4 11 18 25	2 9 16 23 30

Lojze Kozar ml.

S KNJIGO V SREDIŠČU

Odraščal sem na obrobju vsega. Na obrobju države, saj se je moja vas dotikala državne meje z Madžarsko, kamor ni bilo mogoče iti, čeprav so tam živeli Slovenci. Še gledati tja je bilo sumljivo. Na obrobju skrbi raznih ustanov, saj sem prvi dve leti odraščal brez elektrike, avtobus je vozil enkrat dnevno, vse je bilo daleč, zdravnik, lekarna, pošta. Na obrobju takratne družbe, ki je poveličevala ateizem, naša družina pa je bila katoliška in je to edina od vseh pokazala tudi tako, da otroci na božič nismo šli v šolo, temveč v cerkev k sveti maši.

A vendar sem odraščal v središču. Ker sem odraščal med knjigami. Oče je veliko bral, tudi bratje in sestre smo kar naprej držali v rokah knjigo: doma in na paši. Imeli smo naročene knjige Mohorjeve družbe, in to že tam nekje od konca prve svetovne vojne. Očetova teta je bila poverjenica za verski tisk in je shranjevala revije, knjigo – molitvenik pa je tolikokrat držala v rokah, da so se posamezni listi obrabili in odpadli. Še bolj me je s knjigo zbližal moj stric Lojze Kozar, ki je knjige pisal. Preden je posamezna knjiga izšla, je prinesel k nam tretjo ali četrto kopijo tipkopisa, ki se je nekoliko težje brala, a smo vsi hlastali za besedami, ki so nam odpirale svet lepote, dobrote, podobe resničnega sveta, ki se dviga iz zemlje do samih nebes. Kasneje sem si knjige izposojal. S knjigo sem bil vedno v središču. Odpirala mi je pogled v neizmerno vesolje, v svet atomov in čudovitega dogajanja v naravi, pogled v preteklost, predvsem pa pogled v srca. Najprej v srca tistih, ki so knjigo pisali, potem pa v srca tistih, ki so bili opisani.

To knjiga dela tudi danes. Odpira pogled v srca pisateljev, ilustratorjev, urednikov. Ko berem knjigo, spoznavam avtorja, njegove vrednote, njegov pogled na svet in življenje. Pisatelj lahko marsikaj skrije. A vendar ne more povsem skriti svojega srca. Če je srce dobro, vodi dogajanje v knjigi tako, da začutiš, kako mu ni vseeno za kakšno osebo. Bral sem knjige pisatelja, ki so ga mnogi hvalili in povzdigovali, pa se je norčeval iz vrednot, ki so bile svete njegovi materi. In vedel sem, da ta pisatelj ni resničen pisatelj, ni pošten, kar se je kasneje tudi potrdilo. Bral sem besede pisatelja, ki je nekoliko okorno postavljal besede, a je izpovedoval lepoto življenja in hvaležnost za vse dobro ter vabil na pot ljubezni in dobrote. Ko sem bral knjige svojega strica, sem pri vsaki zapisani misli čutil, da govori iz svojega lepega in dobrega srca. Večletno bivanje z njim mi je to misel le potrdilo.

Knjiga odpira pogled v srca oseb, ki jih pisatelj opisuje. Tudi pri tem lahko avtor marsikaj zakrije, zamolči, predrugači. Ni nujno, da gre za resnične osebe. Lahko so izmišljene, a vendar so odsev nekoga, ki je tako ali podobno živel. Bolj se nekdo trudi za dobro, bolj raste v mojih očeh. In oseba postaja vse bolj resnična, tudi če ni nikoli živela. Ker živi v knjigi, ker iz knjige prihaja v moje srce, postaja resnična, živa. In se je veselim, z njo zmagujem in z njo padam, z njo upam in si prizadevam za pot navzgor, k luči, k izviru vsega dobrega in lepega.

Knjiga govori tudi o ilustratorjih. Nekoč so to bili samo slikarji, danes so to lahko tudi fotografi in drugi oblikovalci. Kregarjeve ali Perkove risbe v raznih knjigah so mi odpirale svet čudežne lepote, ki jo lahko človek izrazi z risbo in mi pomaga oblikovati moj fantazijski svet.

Naj pisatelj in ilustrator še tako dobro opravita svoje delo, se včasih najde urednik ali založba ali družba kot taka, ki dela težave. Stric mi je pripovedoval tudi o svojih takih izkušnjah. Njegova knjiga *Pajkova mreža*, ki je bila potem zelo dobro sprejeta med bralci, o čemer pričajo visoka naklada in številna pisma bralcev, je skoraj deset let čakala na zeleno luč. Pa tega ni bila kriva Mohorjeva družba, ki je knjigo izdala, temveč takratni sistem, kar je v pismu Kozarju potrdil njegov sošolec Mihael Jerič. Temu je služba namreč omogočala boljši vpogled v takratno družbeno dogajanje:

»Usoda Tvoje *Pajkove mreže* pri Mohorjevi je taka: Predsednik založniškega odbora je Golmajer, komunist.« Komunistična oblast je imela vse pod nadzorom, tudi Mohorjevo družbo, saj so morali v *Koledarju* objaviti članke, ki so jih napisali njihovi avtorji, če so hoteli, da *Koledar* in Redna zbirka sploh izideta. Kar jim pa ni ugajalo, ker je odsevalo vero ali duhovnost nasploh, so zaustavljali.

Kljub težavam zaradi oblasti, ki ni cenila ne svobode ne duhovnosti, je Mohorjeva preživela in naprej opravljala svoje poslanstvo. Opravlja ga tudi danes. Čeprav danes ni edina, ki skrbi za knjigo. Kljub temu, da raziskave kažejo upad branja, sploh pri mladih rodovih, izide vsako leto veliko knjig. Pišejo tudi mlajši ljudje. Knjige danes seveda ne dosegajo naklad iz zlatega obdobja Mohorjeve Redne zbirke, ko je ta izhajala v več deset tisoč izvodih, vse tja do devetdeset tisoč, kar je danes nepredstavljivo. Knjige kljub temu izhajajo. In vsebina, izrazi srca, spoznanja razuma, ostaja shranjena za prihodnje rodove. Saj knjige hranijo vsaj knjižnice, gotovo jih hrani Narodna in univerzitetna knjižnica. Kar pa v današnjem modernem svetu prihaja do nas preko zaslonov, je kratke sape. Že dan pozneje se določena vsebina izgubi, ker jo prekrije nova. Sicer se marsikaj da shraniti tudi v sodobnih arhivih, a kar smo pred leti shranjevali na diskete, na zgoščenke in še kje, je danes pravzaprav nedosegljivo. Knjigo, tudi tisto izpred dvesto, petsto let, pa lahko še danes vzamemo v roke in beremo.

Knjiga je vedno živela z ljudmi. Živela je še pred izumom tiska, saj so ljudje knjige pisali. Bili so redki, ki so to zmogli, redki, ki so lahko brali. A vendar so nam rokopisne knjige ohranile neprecenljive zaklade. Navsezadnje je tudi *Sveto pismo*, ki ga lahko danes kadarkoli beremo ali se poigravamo z digitalnim besedilom, prišlo do nas ravno preko rokopisnih knjig.

Vsa čast Trubarju, Dalmatinu pa Küzmiču in drugim, ki so začeli uporabljati tisk za širjenje slovenske besede, a še večja čast gre njihovim predhodnikom, ki so knjige prepisovali. Protestanti so bili le inovativni in so hitro sprejeli nov izum ter ga uporabili v naše dobro. Danes smo pred novimi izzivi. Tehnika napreduje. Pomembno pa je, kaj cenimo, kaj posredujemo naprej. Misli, zajete v besede, lahko izgovarjamo, a trajnejše so, če jih zapišemo. Najprej pa mora zapisovalec besede izbrati, jih očistiti, jih oživiti s svojim duhom, da dobijo vrednost. Pomembno mesto pri izbiranju in posredovanju zapisanih besed ima najstarejša slovenska založba Mohorjeva družba, ki ji je blaženi škof Slomšek začrtal pot in jo gotovo vsa ta leta tudi spremlja in podpira iz nebes, da lahko že 175 let Slovencem doma in v tujini na mizo polaga kruh vsakdanjega življenja – knjige.

Mohorjeva družba ni bila ustanovljena npr. v Ljubljani, temveč na slovenskem obrobju, v Celovcu; čeprav je bil Celovec takrat seveda močno kulturno središče slovenstva. Dve sestrski družbi, celovška in goriška Mohorjeva družba, ki sta nastali zaradi spremenjenih političnih razmer v preteklosti, prav tako še danes delujeta »na obrobju«, v zamejstvu, v Celovcu in v Gorici. In trenutni predsednik Celjske Mohorjeve družbe prihajam z obrobja, iz Prekmurja, ki je šele dobrih sto let združeno z osrednjo Slovenijo. Mohorjeva družba je ves čas skrbela za ves slovenski prostor, utrjevala je tudi obrobje, pošiljala je knjige tudi k ljudem na obrobju. In to je njeno poslanstvo tudi danes: da skrbi za ves slovenski prostor, da skrbi tudi za tiste, ki so na robu, fizično ali kako drugače. Kajti če je obrobje močno, je močna tudi sredina, sicer pa se prostor vse bolj oži.

Veselim se visoke obletnice Mohorjeve družbe, veselim se obstoja vseh treh Mohorjevih sester in želim, da dobre knjige še naprej bogatijo ljudi po vsem slovenskem prostoru, tudi tiste duhovno in kulturno najbolj oddaljene. Želim, da Mohorjeva družba najde pot do ljudi, ki so najbolj oddaljeni od knjige, od lepe besede, od dobre misli, od poštenosti, *da edinost, sreča, sprava k nam nazaj se čim prej vrnejo*.

Knjiga me vedno postavlja v središče. Z Mohorjevo družbo, s knjigo v roki in v srcu stopajmo v središče, stopajmo k bližnjemu, rastimo intelektualno in duhovno, kot posamezniki in kot narod. Le tako bomo živeli in preživeli.

Marija Počivavšek

»LETOS SO IZŠLE KNJIGE PRVIČ IZ CELJA, IZ ZEMLJEPISNEGA SREDIŠČA SLOVENIJE«

S temi besedami je urednik Franc Saleški Finžgar pospremil na pot Mohorjev knjižni dar za leto 1929, ki so ga leto poprej prvič natisnili v novi celjski tiskarni. A pot do tega dejanja je bila dolga.

Društvo za izdajanje in razširjanje dobrih knjig za Slovence

Idejni ustanovitelj Mohorjeve družbe, lavantinski škof Anton Martin Slomšek, je načrte za ustanovitev knjižne založbe zaupal celovškemu stolnemu kaplanu Andreju Einspielerju ter uredniku, pisatelju in jezikoslovcu Antonu Janežiču. Slednji je leta 1851 v *Slovenski Bčeli* objavil poziv, oglas in pravila »Družtva za izdajanje in razširjevanje dobrih bukev za Slovence«. Leta 1860 se je društvo preoblikovalo v cerkveno bratovščino – Družbo sv. Mohorja. Založniški program Mohorjeve je postajal vse pestrejši: poleg izvirnega leposlovja ter poučnih gospodarskih del so začeli izdajati tudi večernice. S strokovnimi knjigami je Mohorjeva vzgajala trdne gospodarje, z leposlovjem pa budila smisel za slovensko besedo in kulturo ter obenem tudi versko in moralno usmerjala bralce. Generacije Slovencev je Mohorjeva družba naučila brati, pisati, govoriti in razmišljati po slovensko – skrbela je za dvig kulture in omike najširših slojev prebivalstva, kar je njen neprecenljiv prispevek za slovenstvo. Naraščajoče število članov je omogočalo Družbi, da je za najboljša nova dela kot prva na Slovenskem razpisovala nagrade (prvo je leta 1864 za povest *Jurij Kozjak* prejel Josip Jurčič). Mohorjeva družba v Celovcu je leta 1871 dobila dovoljenje za ustanovitev lastne tiskarne, ki je tiskala tudi za zunanje naročnike, in leta 1894 še reprezentativni Mohorjev dom.

V drugi polovici 19. stoletja je število Mohorjanov močno naraslo. Družba je postala vseslovenska, precej članov je namreč imela tudi v tujini in na drugih kontinentih. Mohorjeva družba je bila prva organizacija, ki je duhovno povezala Slovence celotnega etničnega prostora. Pred prvo svetovno vojno je bila tako Družba sv. Mohorja v Celovcu ne le najstarejša, ampak tudi najmočnejša slovenska knjižna založba s širokim programom za najširše množice, trdno nepremičninsko in denarno osnovo ter številnim članstvom. Kot je zapisal Finžgar, je Družba dajala za skromno članarino dveh kron kar po šest knjig, zato ne preseneča, da je število njenih članov ob koncu

Sedež Mohorjeve, dvajseta leta. Foto: Pelikan, MnZC.

Vsako leto 12. julija, na dan sv. Mohorja in Fortunata, je bil za Mohorjevo tiskarno dela prost dan. Navadno je bilo praznovanje povezano s kulturnim obiskom v bližnji ali daljni okolici. Na fotografiji izlet zaposlenih v okolico Ptuja 1936. Zgodovinski arhiv Celje, SI_ZAC/1027/015_00198.

prve svetovne vojne doseglo nepredstavljivo številko – 90.512!

Prva svetovna vojna se je močno dotaknila tudi Mohorjeve družbe. Nekateri zaposleni so morali na bojišča, tiskarni so odvzeli znatno količino svinčenih črk, oteženo je bilo razpošiljanje mohorskih knjig, število članov pa se je prepolovilo. Zaradi napetih političnih razmer ob koncu vojne je jugoslovansko vojaško poveljstvo z Rudolfom Maistrom Mohorjevi svetovalo, naj se začasno umakne iz Celovca. Mohorjeva se je tako leta 1919 v naglici s pomočjo 64 železniških vagonov v enem samem tednu preselila čez mejo, na Prevalje, ki so po razmejitvi pripadle Kraljevini SHS. Ker pa je nato koroški plebiscit Mohorjevi onemogočil vrnitev, je na Prevaljah ostala kar osem let, vse do 7. decembra 1927. V kraju je delovala tiskarna, medtem ko se je uredništvo zaradi oddaljenosti od večjih središč in slabih prometnih povezav že leta 1922 preselilo v Ljubljano.

Ker knjige zaradi novih državnih meja niso mogle preko meja, so slovenski duhovniki leta 1923 na drugem koncu slovenskega etničnega prostora, v Gorici, ustanovili Goriško Mohorjevo družbo, po zgledu celovške prav tako cerkveno bratovščino, katere delovanje je bilo namenjeno Slovencem, ki so po rapalski pogodbi ostali v Italiji. Tudi Slovenci v matični domovini so postajali vse bolj razdeljeni, kar je spodbudilo urednika Finžgarja, da je v Mohorjevem koledarju za leto 1924 zapisal znamenite besede: *Mohorjeva družba je za vse stranke in vse stanove. Saj smo si kljub vsem razlikam vendar bratje, sinovi ene matere, Slovenije. Prav za prav je Mohorjeva družba nam vsem še toliko bolj potrebna, čim bolj smo si politično in strankarsko razdeljeni. Kajti tem bolj so nam potrebne stvari, ki so vsem skupne. Čim enotnejši, tem močnejši!*

V Celje je Mohorjeva prinesla delo s seboj

Na Prevaljah za Mohorjevo ni bilo možnosti širitve, njeno delovanje je oteževala oddaljenost od večjih središč, zato se je vodstvo med razmišljanjem o selitvi bodisi v Ljubljano, Maribor ali Celje odločilo za slednje. Kaj je pri tej odločitvi pretehtalo? Takole piše Finžgar: *Prvi nagib je bil: Celje je zemljepisno središče Slovenije. Tja torej najbolj spada vseslovenska knjižna družba. Ker je Mohorjeva po svojem prvotnem programu, ki ga je začrtal Slomšek, »Društvo, ki se s politiko na noben način ne bode pečalo, tudi nikoli časopisov, ki bi v politiko segali, na svetlo dajalo«, torej zgolj kulturna družba, se je zdelo odboru, da je najbolj prav, če je od obeh političnih središč v Sloveniji – od Ljubljane in Maribora – odmaknjena in gre v tiho in lepo Celje, ki ima vse pogoje za točno tiskarsko obratovanje (plin in elektriko) in zaeno izvrstne šole – tudi srednje – za otroke uslužbencev. Drugi nagib je bila izrečna želja Koroščev, naj bi Mohorjeva ne šla predaleč od njih. Saj je bila njih duševna matica toliko desetletij in bodo še nadalje potrebovali duševne hrane od nje. Seveda bi najrajši imeli, da bi se vrnila v Celovec, ko bi bilo ob sedanjih razmerah mogoče. Ker se je celo v javnosti pisalo, češ, Mohorjeva naj se vrne v Celovec, ugotavljamo ob takih nasvetih samo tole: Ali tisti svetovavci res ne vedo, da je treba plačati visoko carino za vsako slovensko knjigo, ki se natisne v tujini? Ali ne vedo, da bi bilo nemogoče zaposliti jugoslovanske delavce v Avstriji? (Kako je s stavci, ki ne znajo jezika, ki v njem stavijo, ve vsak.) Že samo ta dva vzroka poleg neštetih majhnih drugih ovir zadostno pričata, da bi bil povratek v Celovec tudi ob najboljših političnih razmerah samomor Družbe. To so bili glavni nagibi, ki so odbor vodili, da je v seji 22. junija 1926,*

ki je bila v Celju, sklenil preseliti tiskarno s Prevalj v Celje.

V Celju so kupili Kosovo hišo na Prešernovi ulici ter Mozetičevo hišo na Gosposki ulici, skupaj s parcelama, ki sta se stikali, istočasno pa začeli s postopki za pridobitev potrebnih dovoljenj za svoje delovanje. A pri tem ni šlo vse po načrtih. Ravnatelj Mohorjeve Josip Zeichen se je predsedniku Družbe dr. Francu Ksaverju Cukali pritoževal: *Skrbijo me celjske razmere. Nastavljenci na magistratu – demokrati – nimajo nobenega rešpekta pred šefi. Nagajajo nemoteno in zavlačujejo rešitev aktov prav po balkansko.* Celjska politika namreč Mohorjeve ni pričakala z odprtimi rokami. 23. junija 1926 so odborniki Mohorjeve pri okrajnem glavarstvu v Celju vložili prošnjo za tiskarsko koncesijo, vendar jo je celjski mestni svet pod vlado Samostojne demokratske stranke sprva odklonil, češ da ob treh tiskarnah (Zvezni, Rode & Martinčič in Celeji) mesto ne potrebuje še četrte. V ozadju je namreč tlel strah celjskih liberalcev pred močno in vplivno založbo s katoliškim predznakom. Šele po letu dni prizadevanj in posredovanj ter po pritožbi na velikega župana v Mariboru dr. Otmarja Pirkmajerja (*V Celje ne prihaja Družba iskat dela in naročnikov, ker prinaša svoje delo s seboj. Ne gre torej za potrebo kraja, ampak za potrebo naroda slovenskega, ki bi brez Družbe sv. Mohorja kulturno nazadoval.*) in pravni ločitvi tiskarne (Mohorjeva tiskarna v Celju, r. z. o. z.) in knjigarne (Družba sv. Mohorja) je bila prošnja spomladi 1927 končno odobrena.

Mohorjeva je začela z adaptacijo celjske hiše; Aleksander Videčnik, kasneje stavec v Mohorjevi tiskarni, je kot otrok iz soseščine opazoval gradbena dela: *Z magistratnega dvorišča sem lahko od blizu opazoval gradnjo nove tiskarniške stavbe in preurejanje nekdanje Kussove kavarne v poslovne prostore Mohorjeve tiskarne in Družbe svetega Mohorja. Zidarji so nam povedali, da gradijo zadaj za hišo ob cesti novo, močno stavbo, kjer bo tiskarna. Res je bila vsa iz betona z ogromnimi okni.* Ko je stavbno podjetje Kališnik po zamisli arhitekta Jožeta Plečnika in načrtih inž. Antona Suhadolca na dvorišču stavbe dogradilo nove prostore za tiskarno in knjigoveznico, se je konec oktobra 1927 začela selitev s Prevalj. Selitev so nadzirali ravnatelj Josip Zeichen, poslovodja Ivan Kolenc in Miroslav Mikeln, ki piše takole: *Selitev je bila postopna. Prva dva vagona smo naložili in oddali za Celje 29. oktobra, razkladali pa 2. novembra. V Celju je prevoz s kolodvora v tiskarno opravilo podjetje Pelle. Razpolagalo je z vozovi, na katere je naložilo skoraj cel vagon blaga, in z neverjetno močnimi konji. Vsak teden smo odposlali po več vagonov. Vsega skupaj je bilo 36 vagonov. Razlika med številom vagonov, ki so prišli iz Celovca na Prevalje (64), in odposlanimi v Celje (36), je nastala s tem, ker smo na Prevaljah naložili vagone do polne teže 10 ali 15 ton, v Celovcu pa to zaradi hitre selitve ni bilo mogoče.* Urednik Finžgar je v *Koledarju* za leto 1929 lahko končno zapisal: *Letos* [1928] *so izšle knjige prvič iz Celja, iz zemljepisnega središča Slovenije; v tem središču upa Družba, da bo njeno zgolj kulturno delovanje poslej mirno in uspešno.* Uprava je, kot piše Videčnik, delovala v dveh prostorih glavne stavbe v pritličju; tam je bila tudi sejna soba in arhivska zbirka založbe. V novi sodobni dvoriščni stavbi so bili v pritličju tiskarna, knjigovezница in skladišče knjig, v nadstropju pa stavnica. Tako je sodobno opremljena Mohorjeva postala eden od nosilcev bogatega kulturnega življenja v mestu. *Mohorjeva je tiskala svoje knjige v zelo visokih nakladah, danes bi se lahko samo čudili in ji zavidali. Knjigotisk: vsaka pola posebej najprej po eni, potlej po drugi strani, na vrhu stroja je sedela vlagalka papirja in vsake tri sekunde vložila v stroj veliko polo A1, ob stroju je stal strojnik, velik mojster in gospod, in velikanski predal s svinčenim stavkom se je pomikal ven in noter in vsakokrat, ko se je iztegnil ven, je bila potiskana ena pola več. Da je bilo natisnjenih 80.000 izvodov, je trajalo. In so bili to za tiste čase moderni stroji, oče* [Miroslav Mikeln] *je bil zelo ponosen nanje, »naše koenige«,*

Karikatura Hinka Smrekarja: Celjani nasprotujejo prihodu Mohorjeve. *Mohorjev koledar* 1969.

Ravnatelj dr. Fran Kotnik (stoji v sredini) med zaposlenimi v strojnici Mohorjeve tiskarne, 1936. *Mohorjev koledar* 2002.

je zapisal njegov sin Miloš. Odtlej je Mohorjeva družba poslovala v sodobno urejenih in opremljenih prostorih na Prešernovi ulici, kjer je poleg uprave, tiskarne in knjigoveznice imela tudi knjigarno in trgovino s pisarniškimi potrebščinami.

Leta 1933 je ravnatelj Mohorjeve družbe postal dr. Fran Kotnik, slavist in profesor. Pisatelj in prevajalec Janko Moder, dolgoletni sodelavec Mohorjeve družbe, je o Kotniku zapisal: *Bil je mož velike avtoritete in človek dobrega, zlatega srca, ki je v slehernem videl in spoštoval človeka z vsem njegovim veseljem in težavami. Prav ta očetovski odnos je rodil v nas topli in prijetni občutek, da smo velika družina, ne le uslužbenci in njihov ravnatelj, temveč tudi vsi udje in bralci Mohorjeve.* Videčnik pa se ga takole spominja: *Dr. Fran Kotnik je bil velike in močne postave, hodil je vedno počasi in zelo vzravnano. Povsod je užival spoštovanje, saj je prej, preden je postal ravnatelj Mohorjeve v Celju, učil kot profesor na gimnaziji na Ptuju. Bil pa je tudi banovinski šolski inšpektor. Znan je bil kot narodopisec in publicist. Stanoval je v prvem nadstropju Mohorjeve zgradbe v Prešernovi ulici. Ljudje so ga poznali kot zavednega Slovenca. Nič čudnega, bil je namreč Korošec.*

Polnih trideset let (1922–1952) je v Mohorjevi družbi urednikoval Franc Saleški Finžgar, duhovnik, slovenski pisatelj in eden prvih rednih članov SAZU. Ob dotedanjih rednih zbirkah (koledarji, Slovenske večernice, Zgodovina slovenskega naroda in Življenje svetnikov) je urednik Finžgar zasnoval nove zbirke: Mohorjevo knjižnico, Cvetje iz domačih in tujih logov, Cerkvenih očetov izbrana dela, Slovstveno knjižnico, Znanstveno knjižnico; od periodike so začeli izdajati dotlej goriško literarno revijo *Mladika*, *Književni glasnik*, krajši čas pa tudi *Slovenski gospodarski list*. V tem času so Mohorjeve knjige likovno opremljali številni znani slovenski ilustratorji, slikarji, oblikovalci in arhitekti. Čas Finžgarjevega urednikovanja se je v mohorsko zgodovino zapisal kot zlata doba njenega delovanja – poleg tiste v začetku 20. stoletja.

Pred drugo svetovno vojno je imela Mohorjeva družba okrog 50 zaposlenih, posamezne knjige redne letne zbirke pa so dosegale naklado do 48.000 izvodov. Videčnik piše: *V časih pred drugo svetovno vojno je bila grafična stroka tehničnemu stanju primerno razvita. Za tiste čase smo imeli v Mohorjevi dokaj sodobno opremo in tudi ostale pripomočke. Imeli smo dva stavna stroja, ki sta še vlivala vrstice stavka v svinec.* In še: *Tudi prve slovenske pesmarice so zagledale dan v Mohorjevi tiskarni, zato smo imeli v naši stavnici tudi notno stavčno gradivo, pa tudi hebrejske in grške pismenke, da ne omenjam gotice. Tudi ruske črke, pa seveda srbska cirilica so bile v naši stavnici.* Mohorjevi družbi je v tem času uspelo obdržati značaj vseslovenske ustanove, ki je predstavljala vez med Slovenci v domovini, zamejstvu in izseljenci. Za svoje požrtvovalno delo je Mohorjeva družba ob svoji osemdesetletnici leta 1940 prejela odlikovanje red sv. Save I. stopnje.

Mohorjeva naj pride po svoje knjige!

Čeprav so v Celju za mohorske člane na avstrijskem Koroškem tiskali koroško izdajo *Koledarja* – kot že omenjeno, je bil izvoz slovenskih knjig v Italijo prepovedan –, je Družba sv. Mohorja ostajala enovita vse do Hitlerjeve zasedbe Avstrije 1938. leta. Poleti 1940 so nacistične oblasti v Celovcu Družbo razpustile in leta 1943 njeno premoženje zaplenile. Obnovitev delovanja in vrnitev premoženja je Mohorjeva v Celovcu dosegla leta 1947.

Med drugo svetovno vojno je Mohorjeva delila usodo svojega naroda. Tudi v Celju so nacisti po okupaciji Mohorjevo tiskarno zaplenili – sprva je delovala pod imenom Cillier

Knjigarna, dvajseta leta. Foto: Pelikan, MnZC.

Druckerei, kasneje pa kot Südost-Druck; okupator je Mohorjevi pridružil še Zvezno tiskarno in jo začel uporabljati za svoje namene, nekaj zaposlenih so izgnali, zaloge slovenskih knjig (12 vagonov) pa so žalostno končale v papirnici v Radečah. Mohorjeva je nato v omejenem obsegu delovala v Ljubljani. Dodatno škodo Mohorjevi družbi v Celju so v zadnjem letu vojne povzročila tudi zavezniška bombardiranja.

Boleče stvari so se z mohorskimi knjigami dogajale po okupaciji; Videčnikovi spomini na te težke čase: *Seveda so že drugi dan po zasedbi Celja prihrumeli v tiskarno Nemci. Naše vodstvo so enostavno nagnali. /…/ Prav žalostno je bilo, ko smo morali uničevati pismenke drugih narodov, predvsem pa cirilico. Tudi klišeje smo morali uničiti, če so le malo dišali po slovenskem. /…/ Kar pa je bilo še hujše, knjigovezi so morali nositi knjige iz skladišč na dvorišče in odtod so jih vozili v Radeče, kjer so jih uničili. To je bilo vendar naše in naših prednikov delo, in mi smo dejanje Nemcev občutili kot kulturno grozodejstvo. Desetletja je Mohorjeva s temi knjigami učila Slovence brati in peti, sedaj pa takšno divjaštvo nad našo kulturo. Na kup so nosili tudi komaj zvezane pole Sovretovih Grkov. To delo smo tiskali s posebnim veseljem, saj je bila knjiga prekrasna in za slovenski narod zelo pomembna. Mohorjeva je namreč načrtovala izdati zgodovino starih ljudstev, in ker Rimljani še niso bili gotovi, naj bi najprej izšla druga knjiga – Sovretovi Stari Grki. Mislim, da me je uničevanje te knjige bolj prizadelo kot vse drugo tiste dni. S kakšno ljubeznijo smo stavili modrost velikega Sovreta …, potem pa je bila knjigi usojena smrt.* A nekaj knjig se je ob koncu vojne iz Radeč vendarle vrnilo v Celje; Mikelnov sin piše o teh dogodkih: *Kmalu, proti koncu maja 1945, je* [oče] *dobil sporočilo iz papirnice v Radečah: Mohorjeva naj pride po svoje knjige! Papirničarji so mu posodili prazen tovorni vagon. V njem sva nato nekaj dni stanovala, ob kruhu, prekajeni slanini in jabolčniku, in nakladala vanj knjige iz papirnice. Po tednu ali kaj pa sva z ohranjenim ostankom predvojnih zalog Mohorjevih knjig v vagonu ponosno prišla v Celje. Menda je bilo za sedem tovornjakov knjig, so pozneje našteli.* Sam Miroslav Mikeln se teh dogodkov spominja takole: *Torej tretja selitev Mohorjeve. V Radeče sem šel* [po nalogu okrožnega šolskega nadzornika Frana Roša in z dovoljenjem načelnika za ljudsko izobraževanje ministrstva za prosveto Bogomila Gerlanca] *prevzemat skrite knjige. Neverjetno presenečenje in veselje, izredno doživetje ob tem, kar sem tam videl. /…/ V desnem kotu velike hale pa je bil večji kup, večina izrabljene živilske karte, in pod temi so bile Mohorjeve knjige. Ne morem opisati, s kakšno hvaležnostjo sem objel tega junaka – Alojzija Petelinca, glavnega skladiščnika papirnice, in se mu iskreno zahvalil. Težko je sedaj opisati, v kako nevarnem položaju je bil ta mož ves čas okupacije. Le majhna izdaja ali sumnja bi bila zadostovala, pa bi ga bili postavili ob zid. Jokal je od veselja, ko smo občudovali njegovo iznajdljivost in ljubezen do Mohorjevih knjig. Opravičeval se je, da jih ni mogel več rešiti. Res je, da je bila to malenkost od celotne zaloge leta 1941, toda naložili smo 7 tovornjakov knjig.*

Leta 1945 je Mohorjeva družba sicer obnovila svoje delovanje (*Koledar* za leto 1946 je v treh natisih dosegel naklado 97.000 izvodov), a je pri tem naletela na vrsto težav. Vpliv v kulturni ustanovi s katoliškim predznakom so novi oblastniki hoteli okrepiti tako, da so v vodstvo (odbor, založniški svet) imenovali lastne kadre. Poleg tega je Družbo pestilo »pomanjkanje papirja« in posledično nižanje naklad. Zadruga Tiskarna Družbe sv. Mohorja, ki je delovala vzporedno z založbo – cerkveno bratovščino Družbo sv. Mohorja, je leta 1946 postala pravna naslednica predvojne Mohorjeve tiskarne. Ta dvojnost – tiskarno so vodili komunisti, bratovščino katoličani – je med bralce mohorjevih vnašala veliko zmede in nejasnosti. Tudi zato, ker je bil mohorjanski tisk deležen (neformalne) cenzure. V letih 1949/50 je nova

Upravni prostor, dvajseta leta. Foto: Pelikan, MnZC.

Pakirnica, dvajseta leta. Foto: Pelikan, MnZC.

»Mladikarji« pri Finžgarju v Trnovem. V ospredju na levi strani Franc Saleški Finžgar, na desni Narte Velikonja. V drugi vrsti pa sedijo France Koblar, Lojze Remec, Jože Lovrenčič, Domen Butkovič, France Zabret, Tine Debeljak in France Stele. Vir: dr. Janez Bogataj, arhiv CMD.

oblast Mohorjevo tiskarno in poslovno stavbo nacionalizirala (pozneje je iz nje izšel Celjski tisk, ki se je kasneje preoblikoval v Cetis), Mohorjeva pa je odtlej delovala v najetih prostorih. Leta 1994 je Mohorjeva svojo nekdanjo hišo na Prešernovi 23 ponovno odkupila od Cetisa, jo obnovila ter leta 2004 dogradila nov sodoben Mohorjev atrij.

Danes v slovenskem etničnem prostoru delujejo tri samostojne Mohorjeve družbe, Celjska je poleg Celovške in Goriške ena izmed njih. Vse tri povezujejo skupna zgodovina, poslanstvo in medsebojno sodelovanje. In seveda skrb za slovenstvo tudi onstran državnih meja.

V zadnjih letih se Celjska Mohorjeva družba uspešno sooča z izzivi časa ter pomembno soustvarja slovensko nacionalno identiteto na področju kulture in znanosti. Za uspešno delo je Mohorjeva, ki je doslej izdala več kot 40 milijonov izvodov knjig, učbenikov in revij, leta 2001 prejela zlati častni znak svobode, dvajset let kasneje pa zlati grb Mestne občine Celje.

Mohorska knjiga naj ostane pri hiši! Ni za enkrat, je za dolgo, za vedno, za kesnejše rodove; čim starejša, tem večjo vrednost bo imela.
(F. S. Finžgar)

Viri in literatura:

dLib – Digitalna knjižnica Slovenije.

Koledarji Družbe sv. Mohorja, 1924, 1927, 1928, 1929, 1951, 1954, 1969, 1993, 2001.

Koroški fužinar, 1969.

Lipovšek, S., Planinšek, J., Počivavšek, M., Ozvatič, T., Faganel, J., Arko, A., Remše, M. *Čim enotnejši, tem močnejši! 90 let od prihoda Mohorjeve družbe v Celje*. Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba, 2017.

Mikeln, M. *Mesto ob reki*. Celje: Celjske Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba, 2008.

Obrazi slovenskih pokrajin – spletni biografski leksikon.

Remše, M. Nemirna desetletja. *Zvon*, 2016, št. 3–4.

Videčnik, A. *Celje moje mladosti*. Celje: Fit media; Mozirje: Zavod za kulturo, 2002.

Videčnik, A. *Mohorjeva begunka*. Nazarje: Savinjske novice, 2004.

Videčnik, A. *Vijuge in čeri*. Mozirje: Zavod za kulturo, 2000.

Željko Oset

VOJNA ŠKODA IN POVOJNA VZPOSTAVITEV TISKOVNE ZADRUGE

Doneski k zgodovini Mohorjeve družbe

Nežika Őri je tudi med najboljšimi poznavalci zgodovine Mohorjeve družbe skoraj povsem neznana oseba. Bila je uradnica, ki je vodila izpostavo Mohorjeve družbe v Murski Soboti. Ob vkorakanju madžarskih okupacijskih oblasti je zalogo tamkajšnje prodajalne razglasila za svojo osebno lastnino in s tem preprečila njeno zaplembo. Po koncu druge svetovne vojne je zalogo vrnila lastniku oziroma, natančneje, njegovemu pravnemu nasledniku – Tiskarni Družbe sv. Mohorja, tiskovni in produktivni zadrugi. Za to pogumno in preudarno dejanje si je zaslužila posebno priznanje, izplačilo neizplačanih plač med drugo svetovno vojno in posebno finančno nagrado za »vestno čuvanje imovine pod težkimi pogoji okupacije«.

Povsem drugačna je bila usoda premoženja, do katerega se je dokopal nemški okupator. Družbi sv. Mohorja je v Celju zaplenil nepremičnine, vključno s tiskarno, knjižno zalogo pa odpeljal v uničenje. V zgodovinopisju se praviloma poudarja predvsem usoda tiskarne, katere vrednost je po vojni ocenjena na 4,5 milijona dinarjev. Vendar je bistveno večja materialna škoda nastala z uničenjem knjig. Njihova vrednost je bila ocenjena na 15 milijonov dinarjev.

Po drugi svetovni vojni je nova komunistična oblast kot pravnega naslednika Mohorjevega finančnega in materialnega premoženja vzpostavila tiskovno zadrugo, ki je bila v zadružni register vpisana 7. januarja 1946. V prvem letu so se seje zadruge večinoma odvijale v Ljubljani, kar je bilo v pomembni meri povezano s sestavo njenega vodstva. V upravni odbor so bili namreč imenovani tudi visoki politični funkcionarji, med njimi Marijan Brecelj, podpredsednik slovenske vlade in poslanec v zvezni skupščini, ter Beno Kotnik, prav tako poslanec v zvezni skupščini.

Operativno vodilno vlogo je imel tajnik zadruge Vinko Möderndorfer, ki je deloval kot vezni člen med pričakovanji oblasti in starejšimi člani, ki so predstavljali jedro tradicionalnega Mohorjevega kroga. Med njimi so bili člani upravnega odbora dr. Fran Cukala, dr. Fran Kotnik, Fran Saleški Finžgar, dr. Fran Stele, dr. Anton Trstenjak in dr. Stanko Cajnkar. V upravni odbor so bili imenovani tudi France Bevk, Lovro Kuhar, Matija Munda in Riko Presinger. V nadzornem odboru sta bila med drugim Vinko Prelog in minister Tone Fajfar, ki je imel ob odsotnosti Marijana Breclja največjo politično težo.

Med pravnim nasledstvom, starimi Mohorjani in novo oblastjo

V organih upravljanja so torej sodelovali člani predvojne vrhnje plasti družbe, ki so v strahu pred ukinitvijo Mohorjeve družbe v tridesetih letih 20. stoletja po izjemno turbulentnem obdobju napetosti tako na politični ravni kot v odnosu med državo in Katoliško Cerkvijo izvedli operativno zaščito premoženja družbe. Vodilni člani Družbe sv. Mohorja kot cerkvene bratovščine so ustanovili tiskovno zadrugo, ki je bila marca 1933 vpisana v trgovski register, osnovni kapital pa je znašal 200.000 dinarjev. Namen podjetja je bil izdajanje, tiskanje in prodaja knjig ter trgovina s papirjem, pisarniškimi in šolskimi potrebščinami.

Leta 1940 je bila zadruga preoblikovana v družbo z omejeno zavezo, vendar je formalno še naprej obstajala. 18. septembra 1940 so družbeniki sprejeli novo družbeno pogodbo, s katero so zadrugo preoblikovali v podjetje – Mohorjevo tiskarno, družbo z omejeno zavezo. Med osmimi družbeniki so bili dr. Lambert Ehrlich, dr. Fran Kotnik, dr. Fran Cukala, Fran Saleški Finžgar,

mariborski škof dr. Ivan Tomažič, ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman, Anton Cestnik in Peter Jurak. Nemški okupator je sprejel sklep o zaplembi starejše družbe oziroma zadruge, ne pa tudi družbe, ustanovljene leta 1940. Ta detajl je pomemben zaradi povojnih nedoslednosti pri urejanju pravnih razmerij.

Po drugi svetovni vojni je dejanski prevzem premoženja podjetja Cillier Druckerei izvedel Gojimir Melik, delegat Narodne vlade Slovenije pri Ministrstvu za industrijo. S pravnim položajem Mohorjevih družb pa se je ukvarjal dr. Alojzij Finžgar, ki je bil do prihoda nemških okupacijskih oblasti sodnik celjskega okrožnega sodišča, po vojni pa uradnik Ministrstva za industrijo. Finžgar je prejel na vpogled zbirko listin celjskega trgovskega registra o obeh Mohorjevih družbah in zadrugi, saj je bil mohorjanski arhiv – tako za obe družbi kot tudi za zadrugo – med nemško okupacijo uničen. 24. oktobra 1945 je gradivo vrnil Okrožnemu sodišču v Celju.

Na podlagi tega je mogoče domnevati, da je Finžgar ob vrnitvi gradiva predlagal tudi način nadaljnjega ukrepanja. Na celjskem okrožnem sodišču so se nato začele aktivnosti za formalni razhod Mohorjeve tiskarne in knjigarne, družbe z omejeno zavezo, v skladu z določili družbene pogodbe. V gradivu sta sicer obe Mohorjevi družbi večkrat pomešani, vendar je iz konteksta razvidno, da je bila osrednji predmet postopka družba, ki je imela v lasti nepremičnine in tiskarno. Ključni pritegnitveni moment postopka je bilo torej premoženje.

Družbena pogodba je omogočala razhod družbe, vendar so se pri tem pojavile težave pri treh družbenikih: Lambertu Ehrlichu, Petru Juraku in Gregoriju Rožmanu. Ehrlich je bil 26. maja 1942 ubit v atentatu, zapuščinski postopek glede njegovega deleža v družbi pa ni bil izveden. Jurak je umrl leta 1944, vendar tudi zanj ni bil opravljen zapuščinski postopek glede družbeniškega deleža. Gregorij Rožman pa je pred prihodom novih oblasti odšel v tujino, od koder se ni nameraval vrniti v Ljubljano. Pravni vprašanji Ehrlichovega in Jurakovega deleža nista bili uradno razrešeni, medtem ko so dilemo glede še živečega, vendar odsotnega Rožmana poskušali rešiti z imenovanjem kuratorja. Za kuratorja Rožmanovega premoženja je bil 10. oktobra 1945 imenovan dr. Stanko Tominšek, uradnik Ministrstva za pravosodje in načelnik pri Komisiji za upravo narodne imovine, torej premoženja, zaplenjenega na podlagi avnojskih sklepov in drugih ukrepov novih oblasti.

Predstavniki oblasti so medtem ostalim družbenikom Mohorjeve tiskarne in knjigarne predlagali podpis sporazuma o razdružitvi, s katerim bi se gospodarska družba preoblikovala v zadrugo, ta pa bi postala njen univerzalni pravni naslednik. V želji, da bi Mohorjeva družba obstala tudi v novem družbeno-političnem sistemu, so sporazum podpisali Fran Saleški Finžgar, Anton Cestnik, Franc Kotnik in Franc Cukala, slednji v svojem imenu ter v imenu mariborskega škofa Ivana Tomažiča. Cukala je na zahtevo celjskega okrožnega sodišča v imenu mariborskega škofa podpisal tudi izjavo, da se lahko po likvidaciji družbe izkupiček uporabi kot ustanovni vložek v načrtovani zadrugi Družbe sv. Mohorja.

Sodnik Jakob Božič, že predvojni sodnik v Celju, je skušal postopek učinkovito zaključiti, zato je ljubljansko sodišče večkrat pozval, naj posreduje podpisane izjave o prostovoljni razdružitvi. Zaplet pa je nastal na nepričakovanem mestu. Vsi apolitični družbeniki so sporazum podpisali, dr. Tominšek pa je podpis zavrnil z utemeljitvijo, da ne obstaja pravna podlaga, na podlagi katere bi ga lahko podpisal v imenu dr. Rožmana. Zagovarjal je stališče, da je bilo Rožmanovo premoženje že nacionalizirano na podlagi splošnih aktov komunističnih oblasti, torej brez posebnega konkretnega akta o zaplembi.

Čeprav sporazuma o razdružitvi Mohorjeve tiskarne in knjigarne niso podpisali vsi družbeniki, je bilo premoženje družbe – nepremičnine in tiskarna – preneseno na Tiskarno Družbe sv. Mohorja, tiskovno-produktivno zadrugo z omejenim jamstvom. Ustanovna skupščina zadruge je potekala 27. novembra 1945, v zadružni register pa je bila vpisana 7. januarja 1946. Teden dni pozneje je Ministrstvo za industrijo in rudarstvo Ljudske republike Slovenije razrešilo svojega nadzornika podjetja, saj je ocenilo, da je družba »prenehala obstajati in je dejansko

ni več«. Na ustanovni skupščini je bilo določeno, da opravilni delež znaša 500 dinarjev, vsak zadružnik pa jamči še z enkratnikom opravilnega deleža. Nekdanjim družbenikom ni bila priznana nobena posebna ugodnost ali predpravica.

Avgusta 1946, več mesecev po ukinitvi družbe, vendar tik pred razglasitvijo sodbe v procesu proti Gregoriju Rožmanu v odsotnosti in pred oddajo zemljiškoknjižnega predloga za prepis nepremičnin z »likvidirane« družbe na novoustanovljeno zadrugo, je Vinko Möderndorfer poskušal urediti še manjkajoči Rožmanov podpis na sporazumu o razdružitvi. Verjetno je pričakoval, da bo zemljiška knjiga zahtevala sporazum o razdružitvi s podpisi vseh družbenikov oziroma njihovih pravnih naslednikov ali zastopnikov. Tajnik Mohorjeve zadruge Vinko Möderndorfer se je zato s podpredsednikom slovenske ljudske vlade in članom upravnega odbora produktivne zadruge dr. Marijanom Brecljem dogovoril, da se prenos Rožmanovega deleža izvede še pred razglasitvijo sodbe. Oba sta bila očitno prepričana, da bo Rožman obsojen. Podpredsednik vlade je zahteval, naj mu dokumentacijo dostavijo v Ljubljano na vpogled.

Zaplet je bil najverjetneje rešen neformalno, saj v arhivu ni ohranjene pisne sledi o odzivu dr. Tominška, niti poznejših sklicev nanj. Kljub temu je bil prenos premoženja v zemljiški knjigi izveden. Na neurejenost pravnega stanja je že pred tem opozorilo Ministrstvo za industrijo in rudarstvo, ki je 22. marca 1946 sprejelo sklep o vpisu nadzora nad Mohorjevo tiskarno, družbo z omejeno zavezo. Ukrep je bil v trgovskem registru vpisan 16. maja 1946. Pri tem je očitno prišlo do pomote, saj so imeli uradniki ministrstva v mislih drugo Mohorjevo družbo, ustanovljeno leta 1940. Ker so nacisti ob začetku okupacije uničili knjižno zalogo te družbe, je mogoče upravičeno domnevati, da je imela po vojni le še omejen obseg premičnega premoženja.

V imenu Mohorjeve zadruge je protestiral oblastno imenovani Vinko Möderndorfer, saj naj bi bila družba že preoblikovana v zadrugo in zato brez premoženja, ki bi ga bilo mogoče nadzirati. Kljub temu je uradnik Okrožnega sodišča v Celju 10. marca 1948 opozoril, da je v registru še vedno vpisana Mohorjeva tiskarna in knjigarna, ki jo je okupator preimenoval v Cillier Druckerei, zato je Mohorjevo zadrugo pozval, naj uredi stanje. Ker gre za kronološko zadnji dokument v gradivu, je mogoče sklepati, da je vodstvo Mohorjeve zadruge podalo pojasnilo, da je bilo premoženje že preneseno, družba z omejeno zavezo pa dejansko likvidirana.

Produktivna zadruga je bila na podlagi odločbe Mestnega ljudskega odbora Celje 15. aprila 1949 poslana v likvidacijo. S tem se je končalo prehodno obdobje, v katerem so Mohorjani še lahko gojili občutek, da imajo svojo tiskarno vsaj deloma v lasti oziroma pod lastnim nadzorom. Likvidacija zadruge je hkrati potrdila usmeritev oblasti k popolnemu nadzoru nad tiskarnami, kar je olajšalo izvajanje »preventivne cenzure«, čeprav je bila formalna cenzura odpravljena že avgusta 1945.

Članstvo, politična preverjanja in bralsko občinstvo

Kratkotrajno delovanje povojne tiskovne zadruge je posebej zanimivo z vidika njenega članstva oziroma mehanizmov njegovega pridobivanja. Mohorjeva družba je namreč v slovensko kulturno zgodovino vpeljala model množičnosti – tako po številu članov kot po nakladah svojih knjig. Že v zgodnjem obdobju se je soočala z velikimi izzivi: na eni strani z oblastnimi pritiski, ki so omejevali njeno ustvarjalno in organizacijsko delovanje, na drugi strani pa s finančnimi težavami. Družba je morala najprej oblikovati zanimanje med potencialnimi bralci, torej vzgojiti svoje občinstvo, nato pa ga prepričati, da je finančna podpora Mohorjevi družbi smiselna in upravičena.

V prvi polovici šestdesetih let 19. stoletja se je Mohorjeva družba skladno s konkordatom iz leta 1855 preoblikovala v cerkveno bratovščino. S tem je bila kot založniška in kulturna ustanova trdno postavljena pod zaščito Katoliške Cerkve in slovenskih škofov, kar ji je omogočilo večjo organizacijsko stabilnost ter učinkovitejšo zaščito pred političnimi pritiski. Novi organizacijski okvir je omogočil pridobivanje številnih članov, ki so se zavezali k letnemu plačilu članarine oziroma udnine, v zameno pa so prejemali določeno število knjig.

Ta model se je izkazal za izjemno uspešnega. Leta 1868 je imela družba 10.448 članov, leta 1895 že 72.097, vrhunec pa je dosegla leta 1919 z 90.512 člani. Kasneje so sledila obdobja upadanja in ponovne rasti članstva, vendar je načelo množične članske podpore ostalo eden ključnih temeljev Mohorjevega delovanja.

Po drugi svetovni vojni je sledila nekakšna mini renesansa Mohorjeve družbe, ki je presenetila novo komunistično oblast. Kljub cenzorskim posegom, visokim davkom in stalnim grožnjam z ukinitvijo je družba poslovala razmeroma uspešno, zlasti v primerjavi s Prešernovo družbo, ki je uživala neposredno državno finančno podporo. Prav ta odpornost Mohorjeve družbe kaže, da je bil njen predvojni model množične kulturne in članske mobilizacije tudi po vojni še vedno živ ter družbeno učinkovit.

Če je Mohorjeva družba kot cerkvena bratovščina delovala na osnovi širokega pristopa udov oziroma članov in je lahko vsak postal njen član, je po drugi svetovni vojni prišlo do postavljanja ideoloških kriterijev za vstop v zadrugo. Na drugi seji zadruge 11. marca 1946 je njen tajnik Vinko Möderndorfer poročal, da se je 38 zadružnikom pridružilo še 1.741 zadružnikov, ki so bili enakomerno razporejeni po celjskem, mariborskem, novomeškem in ljubljanskem okrožju; nekoliko je po številu odstopalo zgolj mesto Ljubljana. Zadružnikov s Primorske tajnik ni omenjal.

Pred vpisom na seznam članov zadruge so bili vsi člani pregledani z vidika politične primernosti. Tajnik Möderndorfer je zapisal: *Za vse nove pristopivše člane so okrožni OF odbori potrdili, da so vsi pristopni člani za časa okupacije sodelovali v narodnoosvobodilnem pokretu ter da je njihova preteklost v vsakem pogledu neoporečna in neomadeževana. Mnogi izmed njih so se izkazali kot junaški borci v NOV, drugi pa kot politični aktivisti na terenu. Tudi oni, ki so bili v internaciji, so se držali dobro.* Pripravljena je bila kartoteka članov, v kateri so bili podatki o vplačilu pristopnega deleža v višini 500 dinarjev in morebitnem izstopu iz zadruge.

Kupci knjig in trdovratnost Mohorjeve kulturne mreže

Vodstvo zadruge je precej pozornosti namenjalo tudi strukturi svojih kupcev. V kratki, približno triletni zgodovini obstoja je izvedlo dve analizi kupcev knjig: prvo spomladi 1947, drugo leto pozneje, torej pred zaostritvijo administrativno povzročene papirne krize.

Statistični pregled naročnikov oziroma kupcev knjig Mohorjeve zadruge po stanju 30. junija 1947 razkriva socialno precej raznoliko, a hkrati značilno razporejeno bralsko občinstvo. Med 2.758 evidentiranimi naročniki so največjo skupino predstavljali nameščenci in prosvetni delavci, ki jih je bilo 788 oziroma 29 odstotkov. Sledili so posestniki, trgovci in obrtniki s 571 naročniki oziroma 21 odstotki. Kmetov je bilo 414 oziroma 15 odstotkov, delavcev pa 11 odstotkov oziroma 304. Posebno kategorijo so predstavljala društva in razne ustanove z 210 naročniki oziroma 7 odstotki. Pri 471 naročnikih, torej pri 17 odstotkih, poklic ni bil naveden.

Ti podatki kažejo, da povojna Mohorjeva zadruga ni nagovarjala zgolj tradicionalnega kmečkega okolja, s katerim Mohorjevo družbo v kulturnozgodovinskem spominu pogosto povezujejo. Nasprotno, najmočnejši delež naročnikov je prihajal iz vrst nameščencev, učiteljev, profesorjev, uradnikov in drugih izobraženskih oziroma polizobraženskih slojev. Skupaj z obrtniki, trgovci in posestniki so ti predstavljali približno polovico vseh evidentiranih naročnikov. To pomeni, da je bil povojni bralski krog Mohorjeve zadruge izrazito povezan z nižjimi in srednjimi sloji mestnega, trškega in podeželskega izobraženstva ter z malomeščanskimi poklicnimi skupinami.

Kmetje in delavci so skupaj predstavljali 26 odstotkov naročnikov. Ta delež ni zanemarljiv, vendar kaže, da Mohorjeva zadruga leta 1947 ni bila predvsem delavsko-kmečka kulturna organizacija v smislu novega socialističnega ideološkega modela. Njena družbena opora je ostajala širša in bolj tradicionalna: sestavljali so jo zlasti bralci, ki so bili že pred vojno vključeni v katoliški kulturni, šolski, društveni in bralni prostor. Prav zato je bil uspeh Mohorjeve zadruge za povojno oblast verjetno politično občutljiv. Družba je namreč

ohranjala stik z občinstvom, ki ni bilo opozicijsko, vendar je bilo kulturno in vrednostno v pomemben delu oblikovano zunaj neposrednega okvira nove socialistične oblasti.

Zanimiva je tudi kategorija društev in ustanov, ki je obsegala 7 odstotkov naročnikov. Ta podatek kaže, da knjige niso krožile samo prek individualnih kupcev, temveč tudi prek organiziranih kolektivnih naročnikov, torej od župnij, knjižnic, podjetij in gostinskih obratov. To je pomembno, ker nakazuje nadaljevanje stare, predvojne Mohorjeve mreže in visokega vrednotenja knjig. Branje ni bilo zgolj zasebna aktivnost, ampak tudi kulturna dobrina, ki je bila pomembno sredstvo društvenega, šolskega, verskega in lokalnega kulturnega delovanja.

V širšem smislu obe analizi potrjujeta, da je Mohorjeva zadruga tudi po drugi svetovni vojni ohranila del predvojnega modela množičnosti in kapilarne (socialne in geografske) razpršenosti Mohorjeve družbe. Ta množičnost se ni več izražala v številkah iz časa največjega razmaha pred prvo svetovno vojno, vendar je bila še vedno dovolj izrazita, da je dokazovala trdovratnost Mohorjevega bralnega občinstva. Prav v tem je bil njen pomen: kljub spremenjenim političnim razmeram, cenzuri, davčnim pritiskom in nadzoru nad tiskom je Mohorjeva zadruga še vedno razpolagala z realnim trgom, zvestimi bralci in družbeno mrežo, ki je presegala ozko cerkveno okolje.

Podržavljenje tiskarne in konec povojne zadruge

Pot Mohorjeve povojne zadruge se je sklenila marca 1949. Takrat je Marijan Brecelj upravni odbor obvestil, da bo tiskarna zadruge podržavljena. V zapisniku je zapisano: *V začetku smo se sporazumeli na obliko zadruge. Poznejši zakon pa ni imel več takih zadrug, vendar pa je bila naša zadruga iz političnih razlogov tolerirana. Zakon o nacionalizaciji je podržavil vse tiskarne, tako je danes tiskarna edina, ki še ni podržavljena. Za naprej ne more več obstojati kot zadruga.* Brecelj je ob tem zagotovil, da bo vlada Družbi sv. Mohorja tudi v prihodnje dovolila tiskanje njenih knjig.

Brecelj sicer ni izrecno pojasnil, zakaj je prenehal politični interes za ohranjanje tega pravno izjemnega, dejansko stanja v nasprotju s pravnimi predpisi, torej politične koncesije. Iz konteksta pa je mogoče sklepati, da je slovenska vlada ocenila, da je možnost združitve obeh zamejskih Mohorjevih družb – v Gorici in zlasti v Celovcu – pod okriljem celjske Mohorjeve družbe postala nerealna. Zadruga je tako izgubila eno izmed manifestativnih političnih funkcij, zaradi katerih je bila po vojni začasno tolerirana, kot na videz samostojna pravna oseba, v prehodni fazi socialistične izgradnje in tudi prevzema družbe s strani komunistične partije na kapilarni ravni.

Po drugi strani je ukinitev zadruge in podržavljenje tiskarne oblastem omogočilo večji neposredni nadzor nad materialnimi pogoji knjižne produkcije Družbe sv. Mohorja. S tem ni šlo zgolj za formalno upravno reformo, temveč za premik razmerja moči: Družbi je bilo dano politično zagotovilo, da bo lahko še naprej izdajala knjige, vendar ni več razpolagala z »lastno« tiskarno. Odločanje o izvedbi naročil se je preneslo v podržavljeno tiskarno. Ukinitev zadruge je zato pomenila konec kratkega povojnega obdobja, v katerem je Mohorjeva družba še ohranjala vsaj delni vpliv nad tiskarsko infrastrukturo in zaposlenimi iz časa pred drugo svetovno vojno. Hkrati je pomenila začetek izrazitejše odvisnosti od politično nadzorovanega tiskarskega sistema, torej sistema, v katerem so lahko delavci oziroma vodstvo tiskarne izvedbo naročila za tiskanje verskih ali drugače ideološko občutljivih vsebin zavrnili na podlagi ideološko-političnih zadržkov.

Ročna stavnica, dvajseta leta. Foto: Pelikan, MnZC.

Anton Stres

CERKVENO OBČESTVO KOT OKOLJE VERSKE PREPRIČLJIVOSTI

Dvajset let škofije je trenutek hvaležnosti pa tudi pogumnega pogleda naprej v času, ko krščanstvo ni in ne bo več kulturna samoumevnost. O tej prihodnosti ne bo odločalo to, koliko nas bo, temveč ali bodo naše župnije postale okolja, kjer verniki svojo vero utrjujejo in poglabljajo v molitvi in bogoslužju, zanjo med seboj pričujejo ter jo z veseljem misijonarsko delijo z iskalci Resnice in Ljubezni.*

Sekularizacija

Ko je Božje ljudstvo na ozemlju današnje celjske škofije postalo samostojna krajevna cerkev v okviru vesoljne Katoliške Cerkve, je to bil znak, da je vodstvo Cerkve presodilo, da so verniki s svojimi pastirji na tem področju toliko močni in zreli, da lahko prevzamejo polno odgovornost za ohranjanje in razvoj katoliške vere v svojem okolju. To pa ne vključuje samo ohranjanja obstoječega, temveč predvsem zmožnost pričevanja in misijonarskega oznanjevanja. Ob svojem rojstvu je Škofija Celje namreč vstopala v sekularizirano okolje, ki se je odtlej v svoji sekularnosti še okrepilo.

Razprave o sekularizaciji potekajo od šestdesetih let prejšnjega stoletja naprej. Toda naše družbeno in kulturno okolje je zaznamovano z dvotirno, okrepljeno sekularizacijo. Naša postsocialistična družba ni le pozno-moderna pluralna, za duhovno presežnost slepa in gluha družba ter zato sekularizirana. To je tudi družba, ki je poprej šla skozi komunistično načrtno in nasilno slabljenje in diskreditiranje vernosti kot take, katoliške pa še prav posebej. Vernost je lahko preživela samo kot zasebna praksa ali kulturni spomin. To pa je spodkopavalo njeno prepričljivost. Ko smo z demokratizacijo stopili v zahodni pluralizem, je ta še dodatno oslabil katoliška prepričanja, saj niso bila izpostavljena samo marksistični ideološki kritiki, ampak vsem drugim konkurenčnim nazorom, ki jih prinaša sodobna svobodna ponudba tudi idej in nazorov. S tem je sicer formalno verska svoboda večja, vendar je kulturna prepričljivost in kredibilnost katoliške vernosti šibkejša. V deželi, kjer je bilo javno izražanje vere dolgo onemogočeno, je demokratizacija sicer prinesla formalni pluralizem in enakopravnost različnih nazorov. Toda v resnici imajo sekularne ideje še vedno prednost v medijih, izobraževanju in splošni kulturi. Religija v javnosti ni več prepovedana, a je največkrat potisnjena na rob. Politično in družbeno okolje bi naj bilo versko nevtralno, vendar so verska stališča, posebno na področju morale, pogosto predstavljena kot nerazumna, nazadnjaška in za družbo nevarna.

Kljub temu ta sekularnost ne pomeni ateizma. Nevera tudi ni bolj lahka kakor vera. Celo Sartre priznava: »Ateizem je krut in dolgotrajen podvig: menim, da sem ga izpeljal do konca.«[1] Sekularizacija tudi ne pomeni le razkristjanjene javnosti, kjer razlogi za odločitve puščajo vnemar duhovne utemeljitve in vrednote. Po Taylorju pomeni sekularizacija stanje, v katerem vernost – še posebej krščanska – ni več samoumevna in s splošno kulturo podprta osebna in skupinska drža, temveč postane zgolj ena izmed mnogih možnih življenjskih in nazorskih odločitev. Tu je vera v Boga »razumljena kot ena možnost med drugimi – in je pogosto ni najlažje sprejeti«.[2] Ker religiozno verovanje ni več samoumevno in ga kultura okolja več ne podpira, postaja v sebi negotovo in zato krhko.

Ker verovanje ni več podprto z družbenim soglasjem, verniku v sekularizirani družbi

* Skrajšan nagovor ob dvajsetletnici Škofije Celje v Celju 19. maja 2026.

1 Sartre, J. P. *Les Mots*. Paris: Gallimard, str. 215; prim. 1968. *Besede*. Ljubljana: DZS, 1995, str. 153.

2 Taylor, C. *A Secular Age*. Cambridge, Mas.: The Belknap Press of Harvard University Press, 2007, str. 3.

preostane edina opora osebno pričevanje bratov in sester v veri in celotno ozračje, ki ga ustvarjajo verska občestva v Cerkvi. Ta občestvena podpora mora biti dovolj trdna, da lahko sodobni vernik vzdrži navzkrižne pritiske alternativnega sekulariziranega miselnega in moralnega okolja. V pogojih sodobne pluralnosti velja sicer njegova vera načelno za enako upravičeno in jo kot tako varuje pravica do verske svobode, vendar potrebuje močne vire prepričljivosti, ki jih nudi samo cerkveno občestvo s svojim poznavanjem vsebine vere, doživljanjem, molitvijo in poglobljenim obhajanjem zakramentov, posebno evharistije. V tej luči je treba storiti vse, da bo spoštovana posebna pravica, ki jo ima vsak krščanski vernik, da se lahko udeležuje svete maše. Evharistija ni dolžnost, temveč dragocen dar, za katerega morajo pastirji Cerkve storiti vse, da bo v neki razumni meri do njega imel dostop vsak vernik.

Živimo torej v okolju, kjer je verovanje še vedno možno, celo enakopravno možno, ni pa več samoumevno. Ni izključeno, je pa krhko, ker mu splošna miselnost ne pritrjuje. Konkurenčni svetovni nazori – tudi ateizem – ga ne odpravljajo, ga pa izzivajo. V Sloveniji je sicer še čutiti do katoličtva odpor, a to ne prihaja od sekularizacije kot take, ampak od naše pretekle komunistične ateizacije.

Že v času totalitarnega komunizma slovenski kristjan ni bil kristjan, ker bi ga k temu navajala kultura okolja, ampak ker se je zanjo odločil sam. Razni družinski, rodbinski in lokalni kulturni okviri, ki jih je zaznamovalo krščanstvo, so sicer nekaj časa še imeli pomembno vlogo. A v prenašanju vere na nove rodove izročilo odstopa svoje mesto svobodno izbrani osebni vernosti in na tej osnovi vzpostavljenemu cerkvenemu občestvu. Sekularna doba torej sama po sebi ni konec krščanstva, zahteva pa preobrazbo izvorov njegove prepričevalnosti, da bi bilo trdno, se prenašalo iz roda v rod in delovalo misijonarsko, oznanjevalno.

Manjšina

Brez podpore kulture okolja in kot sad osebne izbire in odločitve za eno od možnih drž do Boga, postaja skupnost katoliških vernikov – ne glede na svoj odstotek v družbi – manjšina. Katoličtvo pri nas ni manjšina po številu, je pa postalo manjšina v javni prepričljivosti.[3] A v določenih okoljih so kristjani tudi že manjšina glede na število članov.

Velika nevarnost je, da to dojemamo kot zgodovinski poraz krščanstva kot takega. Toda že sam obstoj živih krščanskih cerkva zunaj evropske sekularizirane družbe – na primer v misijonskih deželah – nam sporoča, da zahodni model umeščenosti vere v družbi, ki danes razpada pred našimi očmi, nikakor ni edini možni. Tudi ni edini zveličaven, kajti krščanska Cerkev je na svojih apostolskih začetkih in skozi stoletja manjšinskosti v sovražnem rimskem cesarstvu izkazala izjemno visoko stopnjo prepričevalnosti, saj je oblikovala številne mučence in na koncu osvojila evropsko kulturo. Člani apostolske Cerkve so bili v položaju manjšine, a ta manjšina je bila zelo ustvarjalna in prepričljiva in k taki je poklicana tudi mlada celjska škofija.

Brez malodušja

Zato nikakor ni na mestu občutek poraza ali nostalgije po minulih časih. Namesto tega nas mora prevzemati izzivalna zavest, da smo postavljeni pred zahtevno, hkrati pa lepo odgovornost, da v novih in drugačnih priložnostih, ki nam jih odpira tudi sekularna družba, okrepimo občestveno versko prepričljivost, da bomo verniki, ki smo v manjšini, v svoji veri trdni, stanovitni in na svojo vero ponosni. Da bomo spoštovali ne samo druge, ampak tudi samega sebe. Tedaj bomo veseli, pričevanjski in misijonarski. Zato je že danes ključna naloga oblikovanje verskih občestev v okolja potrjevanja v veri, v okolja, kjer je mogoče o veri razpravljati in se v njej podpirati. Kjer se moli in kjer liturgija ni le obred, temveč izkustvo bližine Boga. Mreža manjših skupnosti, katoliških združenj, njihova soudeležba ter močna pričevanjska navzočnost v širši družbi niso dodatki, temveč močno podporno ozadje stanovitne vere vseh članov.

V tem kontekstu postane sinodalnost način bivanja Cerkve v situaciji manjšine, kjer vsi člani drug

[3] To imenujejo »kognitivna« manjšina. Prim. Berger, Peter L. *The Sacred Canopy. Elements of a Sociological Theory of Religion.* New York: Open Road Integrated Media, 2011, str. 188, 213.